

Уладзімір Сівіцкі
НАН Беларусі, Мінск

**Абрадава-песенны комплекс «гукання вясны»
ў фальклоры беларусаў:
міфасемантыка каляндарнага пераходу**

Маючы па сваёй тэмпаральнай сутнасці памежна-пераходны характар¹, ранневеснавы народны каляндар, пад якім трэба разумець перыяд ад Грамніц (02.02/15.02) да Благавешчання (25.03/07.04) і нават Вялікадня, у фальклоры беларусаў быў закліканы найперш спрыяць добраму прыходу вясны, забяспечыць гэты прыход, замацаваць яго. Міфапаэтычная прагматыка каляндарнага часу яскрава ўвасобілася ў цэнтральнай, інтэгральнай традыцыі ранняй вясны – абрадава-песенным комплексе “гукання вясны”. Характэрна, што найранейшай датай распачацця дзеяў “гукання вясны” на Беларусі выступалі Грамніцы, а пік прыпадаў на Благавешчанне: менавіта гэтыя святы непасрэдна выражаюць міфасемантыку сустрэчы і суперніцтва-барацьбы зімы з вясной-летам, а таксама міфасемантыку сезоннага пералому часу, уласна прыходу-перамогі вясны-лета². Паводле А. К. Сержпутоўскага, пачынаючы з Грамніц, дзеўкі паюць вясеннія песні, але паюць як бы яшчэ варуючыся, рэдка, а на Благавешчанне дзеўкі як ніколі паюць вя-

---

¹ Гл.: М. Элиаде, *Космос и история*, Москва 1987, с. 65–92; Т. Агапкина, *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*, Москва 2002, с. 10–71.

² У. Сівіцкі, *Функцыянальная семантыка Грамніц у ранневеснавым народным календары беларусаў (пачатак)*, “Роднае слова” 2016, № 3, с. 72–75; У. Сівіцкі, *Функцыянальная семантыка Грамніц у ранневеснавым народным календары беларусаў (заканчэнне)*, “Роднае слова” 2016, № 4, с. 79–81; У. Сівіцкі, *Благавешчанне ў народным ранневеснавым календары беларусаў*, “Роднае слова” 2016, № 5, с. 77–80.

сеннія песні, скачуць на дошчы³. “Гуканне вясны” можа прывязвацца і выключна да Благавешчання: на Палессі *на Благавешчэнне першы раз веснянку спеваюць, калі раньшэ петь, то холад будзе, снег будзе ітн, град ўсё павыб’ёт; До Благавешчэння, як заспіваюць, то комісь поп прыбежыць і ўжэ их визме і б’е ўжэ их. Это шоб до Благавешчэння пісьне не спевать: корень не оживаэ, нельзя “пэрэбаўночку” спевать* (г. зн. спяваць вяснянку “Пэрэбаўночка, да чорна галачка, перабавіла сабе сокала”, якой тут звычайна адкрываўся цыкл веснавых спеваў. – У. С.). *А як ўжэ Благавешчэнне перайдэ, то ўжэ спеваюць*⁴. Будучы часам пераломным, Благавешчанне ў поўнай меры санкцыянавала прыход вясны і давала дазвол на яе паўнакроўнае “гуканне”.

Беларуская традыцыя “гукання вясны” мае яскравыя паралелі ў фальклору рускіх і ўкраінцаў, суадносіцца з адпаведнымі паўднёва-славянскімі звычаямі і абрадамі. Выразныя аналогіі, прынамсі, трэба бачыць у сербскім абрадзе *на ранило* (адпраўляўся напярэдадні свята Сарака мучанікаў і Благавешчання), у шматлікіх балгарскіх лакальных традыцыях: *на зора* (заходняя і паўднёва-ўсходняя Балгарыя, абрад адпраўляўся на працягу ўсяго Сырнага тыдня), *на гора* (рэгіён Тырнава, абрад адпраўляўся ў нядзелю Масленіцы, а таксама на працягу некалькіх дзён на тыдні перад Масленіцай) і інш. У заходнеславянскім фальклору з беларускім “гуканнем вясны” ўскосна можа суадносіцца польскі звычай *вітаць усход сонца ля вады ў Чысты чацвер*, а таксама чэшскі пасхальны звычай *chodit na Kupaňi*, падчас якога спяваліся песні, звернутыя да Вялікадня і лета, блізкія да ўсходнеславянскіх заклічак⁵.

Улічваючы ўсе лакальныя асаблівасці, у рытуальнай дзеі “гукання вясны” на Беларусі можна вылучыць наступныя складнікі: 1) выхад за межы звыклага за зіму локуса хаты-паселішча: “за вёску”, “на аколліцу” і да т. п.; 2) рух на высокія месцы: на ўзгоркі, дахі лазняў, хат, хлявоў, на гумны, азяроды, стагі сена, склады дроў і інш.; 3) збор на вызвалены ад снегу праталінах, ля рэк, азёр, дрэў; 4) “гуканне вясны” пасля абеду, “да позняга вечара”, г. зн. з заходам сонца; 5) раскладванне вогнішчаў, спальванне на агні старызны: мялля, старых лапцяў,

³ А. Сержпутоўскі, *Прымхі і забавоны беларусаў-палешукоў*, Мінск 1998, с. 122.

⁴ Т. Агапкина, *Звукавой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)*, [в:] *Мир звучащий и молчащий: Семантика звука и речи в традиционной культуре славян*, Москва 1999, с. 26.

⁵ Е. Аничков, *Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян*, ч. 1: *От обряда к песне*, Санкт-Петербург 1903, с. 100–101.

хламу; скокі праз агонь; 6) “гуканне вясны” з арнітаморфным рытуальным печывам Саракоў (*жаўранкі*) і Благавешчання (*буськавы лапы, галёны*); 7) спяванне заклікальна-заклінальных песень-вяснянак; 8) суладная антыфонна-дыялагічная пераклічка спеўных гуртоў; 9) ваджэнне карагодаў; 10) статычна-дынамічны кантакт з зямлёй: спяванне вяснянак, седзячы на зямлі на праталінах, на саломе, на сене, пры ворыве, ля засеяных палёў.

Першаснай і інстытуцыянальнай у структуры абрадава-песеннага комплексу “гукання вясны” з’яўляецца натурфіласофская па сваёй сутнасці *міфасемантыка сезонна-каляндарнай змены*, выражэннем якой выступаюць міфапаэтычныя тэксты адмаўлення, выгнання, знішчэння старога часу (зімы); пабуджэння прыроды і соцыуму да веснавога пераўтварэння; натурфіласофскі канцэпт з’яўлення праталін – вяснова-летняга пераўтварэння прыроды і звязаны з ім земляробчы міфапаэтычны тэкст набліжэння да зямлі. Абрадава-песенны комплекс маркіраваў найперш кардынальны сезонна-каляндарны зрух у прасторава-часовай дыхатаміі зімы і вясны-лета як двух супрацьлеглых перыядаў гадавога цыкла прыроды і жыццядзейнасці чалавека.

Магічным сродкам ажыццяўлення сезонна-каляндарнай змены служыў у першую чаргу *голас чалавека, жывёл, згукі прыроды*. Абавязковым элементам сустрэчы вясны выступаюць спецыяльныя спеўна-голасныя гуканні. Ранневеснавы абрадавы гук тым самым выступаў у першую чаргу як дзейсная рухаючая сіла календара, як сродак разрывання звыклага зімовага цягу часу, адмыкання вясны-лета. Міфалагічны змест голасна-гукавога ладу “гукання вясны” зводзіцца ў асноўным да двух узаемапераемных тэкстаў: з аднаго боку, да клікання-выгукання вясны з іншасвету, а з другога – да запаўнення і засваення веснавой прасторы і часу чалавечым голасам і гукамі ад чалавечага свету. Міфапаэтыка клікання-выгукання вясны з іншасвету выяўлялася ў стылістычна-семантычнай важкасці “гукальных” выклічнікаў у вяснянках, у традыцыі бесперапыннага выканання заклічак, у стварэнні ефекту голасна-працяжнага рэха клікання, узмацняючыся антыфонна-дыялагічнай манерай выканання заклічак. Міфапаэтычны тэкст запаўнення-засваення чалавечым голасам і гукамі адчалавечага свету веснавой прасторы і часу прысутнічае ў рэгламентацыях вынасу веснавога спеву з замкнутага прасторы на вуліцу на Благавешчанне, рэалізуецца ў вяснянкавым матыве «прыходу вясны – далёкага разыходжання весялосці» (параўн.: *Ой, вясна, вясна вясёлая, // Нарасла трава зялёная. У-у-у! // Да ўзвесяліла ўсе горачкі, даліначкі, // Дзе парабочки, там дзевачкі. У-у-у! // Ідуць парабоч-*

кі страляючы, // А дзевачкі спяваючы. У-у-у! (ВП, 143)⁶; Вясна наша вясёлая – гу! // Развесяліла зямлю, вяду – гу! // Зямлю, вяду, мяне маладу – гу! (ВП, 144)), абумоўлівае адгонна-аберагальныя канатачыі гукальнага спеву (запаўняючы і засвойваючы сезонную прастору вясны-лета, адчалавечы гукавы тэкст, праз моцны, голасны спеў, сілу гучання, праз выкарыстанне пазагаласавых узмацняльных сродкаў, выконваў таксама функцыю адгону зімы, абярогу вяснова-летняга календарнага кантынууму)⁷.

Поруч з міфасемантыкай сезонна-каляндарнай змены, абрадава-песенны комплекс “гукання вясны” рэалізуе не менш значную **тэмапэральную памежна-пераходную міфасемантыку**.

У гэтай сувязі звяртае на сябе ўвагу ў першую чаргу **светлавы код містэрыі**, у тым ліку **наяўны ў ёй міфапаэтычны сюжэт барацьбы цемры – святла**. Апошні праяўляецца ў сутачна-часавай прымеркаванасці абрадавых дзеяў да мяжы дня і ночы / ночы і дня. “Гуканне вясны” дастасоўвалася, як правіла, да часу пасля заходу сонца: “гукаюць вясну кожны вечар, пачынаючы з дня Звеставання” (Рагачоўскі павет)⁸; у Барысаўскім павеце пасля Пасхі моладзь, збіраючыся на ўзгорках, аж да Міколы, “гукала вясну” “па вечарах”; абрад сустрэчы вясны з Вясноўкай там жа спраўляўся таксама *пад вечар*⁹; у Чэрыкаўскім павеце дзяўчаты паляць ля лазні мялле, спяваючы вяснянкі, *ўсякую вічарыну аж да васкрэсных днёў*¹⁰; у Гомельскім павеце з 25 сакавіка дзяўчаты, разабраўшыся гуртамі, спявалі вяснянкі *да позняй ночы*¹¹; па звестках З. Радчанка, вяснянкі на Гомельшчыне *з сакавіка пачынаюць спяваць амаль кожны вечар да позняй ночы*¹²; у Горацкім павеце спяваць заклічкі на Благавешчанне збіраліся пасля абедні¹³. Параўн. з сучаснымі запісамі: *вясну пяём аж да вечара*

⁶ Г. Барташэвіч, Л. Салавей, *Веснавыя песні*, Мінск 1979. Тут і далей пры спасылцы на запісы песень з гэтага выдання ў дужках падаецца скарачана назва выдання і нумар тэксту.

⁷ У. Сівіцкі, *Традыцыя гукання вясны ў беларусаў: міфасемантыка сезонна-каляндарнай змены*, [у:] *Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні. Зборнік навуковых прац. Вып. 2*, Мінск 2015, с. 7–31.

⁸ Е. Романов, *Белорусский сборник. Вып. 8. Быт белоруса*, Вільна 1912, с. 147.

⁹ А. Богдановіч, *Пережитки древнего мирозозерцания у белорусов. Этнографический очерк*, Гродна 1895, с. 102, 105.

¹⁰ А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы. 2-е выд.*, Мінск 1996, с. 139.

¹¹ П. Шейн, *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, т. 1. ч. 1*, Санкт-Петербург 1887, с. 125.

¹² А. Гурскі, А. Ліс, *Земляробчы календар: Абрады і звычай*, Мінск 1990, с. 344.

¹³ А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 149.

(Чэрвеньскі раён Мінскай вобласці); на Палессі, паводле запісаў канца XX ст., вяснянкі на Благавешчанне адразу пасля абеду можна *спяваць*¹⁴. У іншых славянскіх народаў тыпалагічныя “гуканню вясны” дзеі таксама прымяркоўваліся да мяжы дня і ночы. Так, у заходняй і паўднёва-ўсходняй Балгарыі дзяўчаты і хлопцы, спраўляючы абрады *на зора*, спяваць песні за сялом выходзілі з *цямно*¹⁵.

Сакральна маркіраванай у кантэксце каляндарна-пераходнай міфапаэтыкі барацьбы цемры – святла ў «гукальных» рытуалах выступае поўнач. Так, паводле ўяўлення, зафіксаванага ў Добрушскім раёне Гомельскай вобласці, *калі* (у перыяд “гукання вясны” – У. С.) *што спаць не ляжа, а дачакаецца поўначы, пойдзе на перакростак і на неба глядзіць. А там ужо вясна з зімой сустракаецца. Зіма, значыць, у шубе, старая, з нагі на нагу перамінаецца, глядзіць нядобра так з-пад ілба. А вясна – дзяўчына прыгожая, у адзенні белым далжна быць, з вянком на галаве, ідзе, танцуючы, улыбкай квітнее – прыгожа вельмі. Так яны сустраюцца, паглядзяць адна на адну, а зіма ўжо слабая, не можа вясны перамагчы, і расходзяцца ў розныя стораны. Зіма сіл набіраецца да наступнай сустрэчы, а вясна ўжэ, значыць, сейчас будзет правіць* (запісана ад Грамыка Ганны Серафімаўны, 1929 г. н.)¹⁶. Каля поўначы напярэдадні свята Сарака мучанікаў і Благавешчання сербскія дзяўчаты распальвалі касцёр *ранило*, пачынаючы спяваць спецыяльныя песні.

Сюжэт барацьбы цемры – святла ў дзях “гукання вясны” відавочна ізафункцыянальны пераходнай міфалагеме “сонца ў іншасвеце”: падобна сонцу, у змаганні праз усю ноч, набліжалася з іншасвету вясна. У паўднёвых славян зафіксаваны характэрныя рытуалы сустрэчы вясны ці не на працягу ўсёй ночы: у Чыпраўскай акрузе Балгарыі напярэдадні Сарака мучанікаў групы дзяўчат, выходзячы ў процілеглых накірунках за сяло, распальвалі кастры і да першых пеўняў праводзілі ноч за работай і ціхімі размовамі, пасля чаго пачыналі спяваць¹⁷; у сербаў спраўляць абрад сустрэчы вясны *на ранило* дзяўчаты па сёлах

¹⁴ Т. Агапкина, *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)*..., с. 28.

¹⁵ *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – нач. XX в.: Весенние праздники*, Москва 1977, с. 278.

¹⁶ В. Новак, *Каляндарна-абрадавая паэзія Гомельшчыны (да праблемы лакальнага, рэгіянальнага, агульнанацыянальнага ў фальклору)*, Гомель 2001, с. 120–121.

¹⁷ Т. Агапкина, *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)*..., с. 28–29.

звечара збіраліся ў дзвюх-трох хатах; гаспадар дома рыхтаваў у такім разе штотнайлепшую вячэру, пасля якой дзяўчаты ладзілі карагод і спявалі песні да першых пеўняў; пры крыку апошніх яны выбягалі на падворак, на вуліцу і стараліся ўзлезці на дахі хат ці іншых пабудоў і седзячы там спявалі песні¹⁸. Рытуалы “гукання вясны”, якія б адбываліся непасрэдна праз усю ноч, у беларусаў адзначаюцца спарадычна, параўн.: *Аж да самога ранку*, паводле сучасных запісаў, клікалі вясну ў в. Хільчыцы Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці¹⁹. Аднак масленкавыя песенны сюжэт позняга, “да свету”, гуляння маладой замужніцы, магчыма, на падобны этнаграфічны факт указвае, тым болей, што тэма заклікання вясны для свята Масленіцы арганічная: *На вуліцы дзеўкі гулялі, // Пра мяне, маладу, гукалі: // Што ў мяне малады муж ліхі, – // На вулку гуляць не пусціў. // А хоць пусціў – позенька: // Усе дзевачкі розенька. // А я выйду і гукну, // Усіх дзевак сазаву, // Звонкага музыку я найму // І буду гуляць да свету, // Аж да позняга абеду!*²⁰.

Прымеркаванасць “гукання вясны” да мяжы ночы і дня канстатуе таксама і сезонна-каляндарную змену – перамогу вясны як перамогу святла па аналогіі змены ночы днём (параўн. у рускай першавеснавай прыгаворцы: “Зима убегает ночами”). Магчыма, найперш канцэпт перамогі вясны – экспансіі сонечнага святла вызначае прымеркаванасць рытуалаў заклікання вясны да ўсходу сонца, крыку першых пеўняў у паўднёвых славян²¹, да раніцы ў беларусаў. Параўн.: у Цэнтральным Палессі, па запісах канца ХХ ст., дзяўчаты на Благавешчанне збіраліся групамі раніцай, кожная група на сваёй вуліцы ці хутары, пасля чаго пачыналі спяваць вяснянкі, стараючыся распачаць як мага раней, каб апырэдзіць іншых²².

¹⁸ Е. Аничков, *Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян*, ч. 1..., с. 96.

¹⁹ В. Новак, *Аб сучасных асаблівасцях фальклорна-міфалагічнай спадчыны Гомельскага Палесся (на матэрыяле абраднасці і паэзіі гукання вясны)*, [у:] *Гісторыя, культуралогія, мастацтвазнаўства: Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”*, г. Мінск, 21–25 мая, 4–7 снежня 2000 г., Мінск 2001, с. 270.

²⁰ А. Богданович, *Пережитки древнего мирозерцания у белорусов...*, с. 100.

²¹ Гл.: *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – нач. XX в.: Весенние праздники...*, с. 283; Т. Агапкина, *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)...*, с. 27–29, 36; Е. Аничков, *Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян*, ч. 1..., с. 96.

²² Т. Агапкина, *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)...*, с. 28.

Суадносячыся ў сваім тэмпаральным пераходзе з сонцам, у кожны цыклічна-часавы перыяд у змаганні праходзячы праз іншасвет, вясна, згодна з міфапаэтычным светаразуменнем, мела патрэбу ў дынамічнай дапамозе з боку людзей, таму актуальна ў дзях “гукання вясны” праяўляе сябе *міфапаэтычны імператыў выхаду насустрач вясне ў іншасвет – па-за межы прафанна-звыклага за зіму локуса паселішча-хаты ці ў сакральныя месцы ў самім паселішчы-хаце з мэтай магічна-акцыянальна аблегчыць прыход вясны.*

Характэрныя ў гэтым сэнсе згаданыя вышэй у кантэксце сезонна-каляндарнай змены палескія рэгламентацыі вынасу “гукальнага” спеу-голосу з хаты на вуліцу на Благовешчанне (*Ад Стрэчэння вёсню пець пачыналі толькі ў хаце, варуючыся, а ад Благовешчання ўжэ на вуліцы дзеўкі пеюць, галасіста, як ніколі вёсню гукаюць (Хойніцкі раён Гомельскай вобласці)*²³; *На Благовещенне першы раз так сустрачаем вёсню, а до того нэ маеш права спэваць на дворе*²⁴), а таксама пашыраная на Беларусі традыцыя праводзіць ноч на Благовешчанне па-за звыклай прасторай хаты (*Даўней дзеўкі ў благовешчанскую ноч спалі ў клеці ці ў сараі, ці на двары на калёсах – там, дзе німа паталка, бо на паталку зверху пясок насыпаны, пад ім цяжка. Эта каб лёгка жыць было ім* (в. Белы Камень Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці); у в. Белая Дуброва таго ж раёна дзяўчаты на Благовешчанне спалі на вуліцы, такім чынам нібыта падтрымліваючы вясну, спрыяючы надыходу цяпла)²⁵.

Акцыянальна разгорнута “гукалі вясну” на Беларусі непасрэдна па-за межамі звыклай за зіму прасторы паселішча-хаты, збіраючыся *за вёскай, на акаліцы* (Гомельскі павет)²⁶; *на прасторным лузе*²⁷; у лесе; за вёскай у лузе ці ў полі (Лельчыцкі раён Гомельскай вобласці); на ўзгорках (агульнапашыранае). Параўн. у балгараў: за сялом; у лесе ці ў полі²⁸; у лесе на паляне; у розных канцах сяла²⁹.

²³ Тамсама, с. 21.

²⁴ Тамсама, с. 26.

²⁵ Т. Варфаламеева, *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*, т. 1: *Магілёўскае Падняпроўе*, Мінск 2001, с. 56.

²⁶ А. Гурскі, А. Ліс, *Земляробчы каляндар: Абрады і звычай...*, с. 344.

²⁷ Тамсама, с. 335.

²⁸ *Календарныя обычаі і абрады в странах зарубежной Европы, конец XIX – нач. XX в.: Весенние праздники...*, с. 278.

²⁹ Т. Гапкіна, *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)...*, с. 27–29, 36.

Іншасветна пазначаня сакральныя цэнтры сустрэчы вясны маглі змяшчацца і ў самім локусе паселішча-хаты. У якасці такіх цэнтраў у беларусаў шырока выступалі стагі, лазні, гумны, хлявы, пуні, сараі, дрывотні. Е. Р. Раманавым зафіксаваны звычай дзяўчат спяваць вяснянкі на прызбах хат³⁰; Р. Зянкевіч заўважае, што на Піншчыне, “гукаючы вясну”, моладзь збіралася *купкамі каля хатак*³¹. Пачынаючы “гукаць вясну” ад Грамніц, аж да Благавешчання вяснянкі-заклічкі на Палессі, па сведчанні А. К. Сержпутоўскага, *варуючыся*, спявалі наогул у хаце.

Імператыў выхаду рытуальнікаў насустрач вясне ў іншасветную прастору практычна ва ўсіх выпадках лагічна ўскладняўся міфапэтыкай руху насустрач вясне ў іншасвеце, што на акцыянальным роўні выражалася ў перамяшчэнні “гукальнікаў” угору, уверх, на высокія месцы: на ўзгоркі, дахі пабудоў, на азяроды, дрэвы, склады дроў і да т. п. У гэтым кантэксце цікавае характэрнае спалучэнне памежна-пераходнай і стваральна-пабуджальнай міфалогікі ў звычай “клікаць вясну” на Масленым тыдні на Тураўшчыне: *Сыры бралі і с сыр’мі ў руках на зероды лезлі. І вёсню ту поём на зеродах* (Жыткавіцкі раён Гомельскай вобласці)³². Магію набліжэння стваральных дзён вясны выражалі таксама падкідванні рытуальнікамі ўгору кавалачкаў сыру, масла, яек, арнітаморфнага печыва (*жаўранкаў, птушчак, чыбрыкаў, кулікоў* і інш.). У в. Хільчыцы Жыткавіцкага раёна Гомельскай вобласці абавязковым элементам “гукання вясны” было падкідванне кожным з удзельнікаў *кусочкаў сыру, масла, яец уверх* з наступным прыгаворам: “*Гу, весна, гу, красна! На табе яечка, сыра, маслечка, шоб быстрэй лето прынесла, сонце прывела*”, а *посля толькі ўжэ емо. Потом зноў спеваем, танцуем аж да самога ранку*³³.

З алузіямі перамяшчэння па іншасвеце звязаны, па ўсёй бачнасці, некаторыя лімінальныя абрысы гукальнікаў, у тым ліку матывы пераапраанання дзяўчат, разняволеныя паводзіны хлопцаў, іх спробы перашкодзіць рытуальніцам.

³⁰ А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 139.

³¹ А. Гурскі, А. Ліс, *Земляробчы каляндар: Абрады і звычэй...*, с. 283.

³² *Матэрыялы к Полесскому этнолингвистическому атласу. Опыт картографирования*, [в:] *Славянский и балканский фольклор*, Москва 1986, с. 36.

³³ В. Новак, *Аб сучасных асаблівасцях фальклорна-міфалагічнай спадчыны Гомельскага Палесся (на матэрыяле абраднасці і паэзіі гукання вясны)...*, с. 270.

Класічнай акцыяй своеасаблівага роўнанакіраванага (насустрэч) руху (і чалавека, і вясны) ў іншасвеце з'яўляецца *сустрэча вясны на ўзгорках-узвышшах*. На Гомельшчыне, паводле запісаў Е. Р. Раманава, выходзілі з вёсак, ішлі на бліжэйшую горку, дзе і заклікалі вясну³⁴; пра “туканне вясны” на ўзгорках у тым жа рэгіёне згадвае і З. Радчанка. У вв. Букча і Тонеж Лельчыцкага раёна Гомельскай вобласці, паводле запісаў А. Ю. Лозкі, ходзячы *чыркаваць* (= “тукаць вясну”), знаходзілі за вёскай высокія месцы, цёплыя ўзгоркі, там частаваліся і спявалі³⁵. Параўн. у вяснянцы: *Благаславі, Божа, // На ўзгорачку сесці // Вясну загукаці, // Лецечка адмыкаці, // Зіму замыкаці* (ПБЗК, 114)³⁶. Узгорак-узвышша са сваёй канстытуцыянальнай ідэяй руху ўверх, як найбліжэйшая ў свядомасці спрадвечнага земляроба да іншасвету-неба кропка зямлі³⁷, паўсюдна на Беларусі выступаў у якасці сталага локуса сустрэчы вясны. Паводле запісу, зробленага ў Рэчыцкім раёне Гомельскай вобласці ад перасяленкі з в. Масаны Хойніцкага раёна той жа вобласці, на Масленіцу *як ужо зіму правадзілі, пачыналі ў галосы іграць, гэта значыць галасіць па зіме. А потым хадзілі на месцы высокія глядзець, ці далёка вясна, ці доўга шчэ ёй ісці да нас*³⁸.

Дахі лазняў, гумнаў, хлявоў, пуняў, сараяў, хат, вярхі стагоў, складоў дроў выступалі па сутнасці функцыянальнымі заменнікамі ўзгорка-ўзвышша як локуса сустрэчы вясны. Рытуальны рух уверх – на вышэйзгаданыя пабудовы і аб'екты ізафункцыянальны ў межах паселішча руху на ўзгорак.

Актуальнасць *лазні* як локуса сустрэчы вясны вызначалася найперш семіятызацыяй яе ў сувязі з назапашваннем, захаваннем цяпла і вытворчымі працэсамі апрацоўкі ільну. Гукальны агонь, што распальваўся ля лазні, быў прызначаны таму як для знішчэння зімы, так і для магічнага заклікання веснавога цяпла. У Чэрыкаўскім павеце дзяўчаты, гукаючы вясну, гуртаваліся ля лазняў, збіралі мялле, кастрыцу ад ільну і пянькі, палілі ўсё гэта на кастры, ля якога і спявалі ве-

³⁴ А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 139.

³⁵ Тамсама, с. 114.

³⁶ А. Ліс, *Паззія беларускага земляробчага календара*, Мінск 1992. Тут і далей пры спасылцы на запісы песень з гэтага выдання ў дужках падаецца скарачана назва выдання і нумар тэксту.

³⁷ Б. Рыбаков, *Язычество древних славян*, Москва 1981, с. 285.

³⁸ І. Штэйнер, В. Новак, *Фальклорна-этнографічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна*, Мінск 2002, с. 112.

чарамі вяснянкі³⁹; на Мсціслаўшчыне, *як прыдзе Благавешчанне, дык дзеўкі, хлопцы (і маладзіцы, але мала) ідуць дзе высока, дровы ці мяляля каля лазні паляць, узлезуць, садзяцца і гукаюць вясну* (запісана ад маці М. Гарэцкага)⁴⁰. Па назіраннях Н. А. Крынічнай, лазня ва ўсходніх славян асэнсоўвалася як сакральная прастора, дзе вызначалася і праграмавалася будучыня (тут адбываліся калядныя варожбы, да лазні прыходзілі “слухаць” – па гуках з цішыні – свой лёс на будучы год і інш.)⁴¹. Нельга абмінуць таксама асэнсаванне ўсходнімі славянамі лазні як медыятыўнага цэнтра. Н. А. Крынічная заўважае, што гэта пабудова ўспрымаецца ў тым ліку і як своеасаблівы локус сувязі паміж светамі, як сакральная прастора, *дзе адбываецца таямніца пераходу да найважнейшых этапаў жыццёвага цыклу. Тут пануе ідэя круга-вароту, сціраючы грані паміж жыццём і смерцю, быццём і небыццём, рэальным і ўяўным светам, паміж часовым і міфічным, прафанным і сакральным, паміж былым, цяперашнім і будучым*⁴². Усё гэта ўласна і прадвызначала выбар лазні як іншасветна пазначанага рытуальнага аб’екта ў гукальных дзеях.

Іншасветна-сакральная ў межах паселішча пазначанасць *гумна* як локуса сустрэчы вясны вынікала ў першую чаргу з уяўленняў пра гэтую пабудову як змесціва добра – дастатку земляроба. У Гомельскім павеце з дня Благавешчання дзяўчаты збіраліся гуртамі і ішлі на ўзвышаныя месцы або збіраліся каля гумнаў, падсцілалі салому і, пасеўшы на яе, спявалі да позняй ночы веснавыя песні⁴³; паводле Е. Р. Раманава, тамсама дзяўчаты выходзілі да гумнаў, забіраліся на дахі і, седзячы на іх, спявалі вяснянкі, заканчваючы кожны радок выклічнікам *Гу!*⁴⁴. У Горацкім павеце, згодна з П. В. Шэйнам, сустракаць вясну выходзілі на Благавешчанне пасля абедні: дзяўчаты збіраліся ў гурты, узлазілі на стрэхі гумнаў і спявалі заклічкі. Яскравую сувязь “тукання вясны” на дахах гумнаў як у іншасветным локусе з земляробчай прадукавальнай семіятызацыяй гумна выяўляе

³⁹ А. Позка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 139.

⁴⁰ Г. Баргашэвіч, Л. Салавей, *Веснавыя песні...*, с. 499.

⁴¹ Н. Криничная, *Русская народная мифологическая проза: Истоки и полисемантизм образов*, т. 1: *Былички, бывальщины, легенды, поверья о душах-«хозяевах»*, Санкт-Петербург 2001, с. 40.

⁴² Тамсама, с. 83, 85.

⁴³ П. Шейн, *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края*, т. 1. ч. 1..., с. 125.

⁴⁴ А. Позка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 139.

той факт, што дзяўчаты-рытуальніцы падчас спеваў білі загадзя купленымі булкімі адна аб адну⁴⁵. Заклікалі вясну ў гумне і гойдаючыся на арэлях. Такая традыцыя “гукання” зафіксавана пераважна ва ўсходняй частцы Беларусі на Саракі і ў перыяд прымеркаваны да свята. Так, у Магілёўскім Падняпроўі на Саракі збіраліся ў гумнах, пунях і калыхаліся: *Вяроўку ўкрадзем у бацькоў, лапці абумем і гарцуем дзень, акалеўшы*⁴⁶; у Барысаўскім павеце на Саракі моладзь збіралася ў гумнах, дзе ладзіла арэлі; прыносілі з сабой печыва-“жаўранкаў” і ўвесь дзень праводзілі ў гойданні на арэлях, спяваючы веснавыя песні, выклікаючы вясну⁴⁷. Выкарыстанне арнітаморфнага печыва Саракі – *жаўранкаў* – у падобных дзях, з аднаго боку, яўна ўзмацняе пераходную семантыку гойдання на арэлях⁴⁸ міфалогіяй палёту як спосабу пераадолення мяжы “таго” і “гэтага” светаў, а з другога боку, сцвярджае міфасемантыку гумна як месца “хлебнага” дастатку. Параўн. з рытуаламі заклікання вясны ў гумне, ля гумна і да т. п. з “жаўранкамі” ў рускіх⁴⁹.

Ва ўсіх рытуалах руху ўгору, уверх, на высокія месцы абрадава-песенны комплекс “гукання вясны”, акрамя памежна-пераходнай міфапаэтыкі, дэманструе натурфіласофскую ідэю сезонна-каляндарнай змены зімы вясной-летам. На думку Д. К. Зяленіна, выхад на гару пры “*гуканні вясны*” – *гэта магічны сімвал гаспадарання над паветранай прасторай*⁵⁰.

Імператыў выхаду насустрач вясне ў іншасветна-сакральную прастору дапаўняецца міфалагізацыяй рытуальных іншасветных локусаў як локусаў уласна прасторава-часавога пераходу. Асабліва пазначанымі ў беларусаў выступалі пры гэтым дрэвы і вада – традыцыйныя локусы каляндарнага перамяшчэння міфалагічных персанажаў.

⁴⁵ Тамсама, с. 149.

⁴⁶ Т. Варфаламеева, *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*, т. 1: *Магілёўскае Падняпроўе...*, с. 53.

⁴⁷ А. Богдановіч, *Пережитки древнего мирозерцания у белорусов...*, с. 101.

⁴⁸ Т. Агапкина, *Концепт движения в обрядовой мифологии славян (на материале весеннего календарного цикла)*, [у] *Концепт движения в языке и культуре*, Москва 1996, с. 227–228.

⁴⁹ А. Страхов, *Культ хлеба у восточных славян*, München 1991, с. 109–110, 113; А. Некрылова, *Круглый год. Русский земледельческий календарь*, Москва 1991, с. 135–137.

⁵⁰ Д. Зеленин, *Восточнославянская этнография*, Москва 1991, с. 390.

“Гуканне вясны” пры вадзе, ля рэк, азёр і пад. шырока зафіксавана на Беларусі. У кантэксце медыятыўнасці локуса вады, а таксама ў сувязі з інтэнсіўнай метэаралагічна-кліматычнай дынамікай змены зімы вясной (“Вясна красна, вясна красна наступае, // Вадой лугі, вадой лугі залівае, // Што не прайсці, што не прайсці, не праехаць, // Свайго роду, свайго роду не праведаць. // Ой, вясною, ой, вясною – за вадой” (ПБЗК, 141)) рытуальна маркіраванай выступае, як правіла, рухомая, бягучая вада расталага снегу, вада рэк, разліваў. Спяваць вяснянкі на Беларусі пачыналі, наогул, як растае снег на *Благавешчанне*⁵¹; спявалі іх, калі ў чоўнах плавалі⁵², на плаваючых па вадзе дрэвах, вываратах і да т. п. У некаторых мясцовасцях групы-хоры спеўна “гукалі вясну”, пераклікаючыся з супрацьлеглых берагоў ракі. Параўн. на Смаленшчыне: *Ну, вясну гукаюць: у нас речка большая разольётся, – коло речки поють!..* (в. Стайкі Хіславіцкага раёна)⁵³. “Гуканне вясны” пры вадзе вядома таксама сербам (у Вербную нядзелю абрад *на ранило* спраўляўся ў сербаў пры вадзе: дзяўчаты вадзілі карагод, гулялі і спявалі каля рэчак і крыніц⁵⁴). У рускіх (Буйскі павет Кастрямскай губерні) дзяўчаты заклікалі вясну ўранні, стоячы па пояс у вадзе, або ля палонкі⁵⁵. У Курскай губерні пры веснавым разліве рэк Сейма, Тускара і Крыўца спраўлялася свята “кулікоў”, якое заключалася ў катанні на лодках з песнямі. Кіданне пры гэтым у вадку арнітаморфнага печыва-“кулікоў” сведчыць аб успрыманні вады як локуса пераходу вясны, гл., напрыклад, у заклічы: *Летел кулик // Из заморья, // Принёс кулик // Девять замков. // – Кулик, кулик! // Замыкай зиму, // Отпирай весну, // Тёплое лето*⁵⁶.

Абрады “гукання вясны” ля вады ў Падняпроўі і Усходнім Палессі нярэдка раўназначна рэалізоўвалі як семантыку каляндарнага пераходу, так і семантыку сезонна-каляндарнай змены. У рытуальных практыках выяўляецца міфапаэтыка сезоннага знішчэння – спальвання зімы (гл. спальванне саломы, сухога сучча, лялькі зімы). У Краснапольскім раёне Магілёўскай вобласці на Благавешчанне гукаць вясну

⁵¹ З. Мажэйка, Т. Варфаламеева, *Песні Беларускага Падняпроўя*, Мінск 1999, с. 381.

⁵² А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 116–117.

⁵³ О. Пашина, «Борона», [в:] *Мир звучащий и молчащий: Семантика звука и речи в традиционной культуре славян*, Москва 1999, с. 321.

⁵⁴ Е. Аничков, *Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян*, ч. 1..., с. 99.

⁵⁵ Д. Зеленин, *Восточнославянская этнография...*, с. 390.

⁵⁶ А. Страхов, *Культ хлеба у восточных славян...*, с. 109–110.

моладзь выходзіла з розных вёсак да ракі – па адзін бок і па другі. Да свята спляталі вялікія кошыкі з лазы, клалі ў іх сучча, на яго – куль саломы, паверх якой – бохан хлеба. У хлеб устаўлялі запаленую свечку і накідвалі вяночак з саломы і каляровай паперы. Куль саломы падпальвалі і пускалі па рэчцы. Куль саломы сімвалізаваў зіму. Спальванне гэтага “чучала зімы” суправаджалася гукальнымі перапевамі з розных берагоў; тут жа ладзілі гульні, вадзілі карагоды⁵⁷. Інфарманты з в. Белы Камень Касцюковіцкага раёна Магілёўскай вобласці згадвалі: на Благавешчанне *бяром сухое сучча, цалафанам яго абярнем, потым на яго – чучала з саломы. Эта чучала як бы “зіма”. Запальваем яго, кінем у ваду, адпыхнём ад берага і яго плывець. А мы ідзем па берагу і спяваем. Калі гэта чучала гарыць і далёка плывець па рэке, то харошае лета будзіць і нікуды хазяін, які запальваў чучала, ня ўдзіць і доўга жыць будзіць*⁵⁸. Разам з тым, знішчэнне старога часу (зімы) карэліруе ў абрадзе з міфалогікай барацьбы – пераможнага руху ў іншасвецце-вадзе сонечнага святла (= вясны): гл. пусканне агню па вадзе, а таксама прычынна-выніковую сувязь прыкметы: калі лялька зімы гарыць і далёка плыве па рацэ, *то харошае лета будзіць*. Характэрна, што “чучала зімы” можа быць заменена ў абрадавай дзеі колам – яскравым сімвалам сонца: у булку хлеба *ставілі запаленую свечку і накідвалі вяночак з саломы і каляровай паперы*. У в. Палессе Чачэрскага раёна Гомельскай вобласці пры благавешчанскім “гуканні вясны” *звязуюць плот, на гэты плот ложуць калясо старое, запальваюць і пускаюць па рэчкі і ідуць з песнямы і пяюць эту самую вясну. Ідуць з песнямы ў край сяла, прыходжуць патом на мост, там пяюць і абратна дальшы. Устрычаюцца два сяла, уліцы. І празнік*⁵⁹. З міфалогікай барацьбы – пераможнага руху ў іншасвецце-вадзе сонечнага святла ў разглядаемых рытуалах паяднаны актуальныя пабуджальна-стваральныя (прадукавальныя) канцэпты, на што ўказвае звязанасць атрыбутыкі “агню на вадзе” з атрыбутыкай хлеба. Так, абрадавай асаблівасцю “гукання вясны” ў Кармянскім р-не з’яўляецца звычай пускання па вадзе “дошчачкі”, на якую клалі хлеб і запальвалі свечку⁶⁰. У в. Акшынка Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці,

⁵⁷ Т. Варфаламеева, *Традыцыйная мастацкая культура беларусаў*, т. 1: *Магілёўскае Падняпроўе...*, с. 58.

⁵⁸ Тамсама, с. 57–58.

⁵⁹ Г. Барташэвіч, *Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя*, Мінск 1985, с. 20.

⁶⁰ В. Новак, *Аб сучасных асаблівасцях фальклорна-міфалагічнай спадчыны Гомельскага Палесся (на матэрыяле абраднасці і паэзіі гукання вясны)*..., с. 266.

гукаючы на Благавешчанне вясну, жанчыны і дзяўчаты апраналіся ў прыгожае адзенне, ішлі на рэчку, на ваду, бралі з сабой хлеб-соль (*адразалі кусочак хлеба, соль уторкнуць туды*) і кідалі ў ваду, *каб плыў*⁶¹.

Уяўленні пра *дрэва як локус пераходу вясны* выступаюць у пашыраных ва ўсходніх і паўднёвых славян абрадах «гукання вясны» пры дрэвах, у лесе і да т. п.⁶² Найбольш выразным падаецца пры гэтым звычай залазін рытуальнікаў на дрэва (= рух ва ўласна локус сустрэчы вясны): *На Масніце спавалі хадзілі. Залазілі на дзераво дзяўчата, каб далёко чуці было. І уж тады спавают, аж трашчыт дзераво* (в. Роўбіцк Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці)⁶³; *Заклікалі вясну, дак гэта ўжо лазілі на бярозу да кідалі кастрыцу. Вечар рабілі, яечкі спякуць. Хоць і малыя, але ўжо збіраюцца ў кучу. Пелі «Вясна, што ты нам прынясла»* (в. Рачэнь Любанскага раёна Мінскай вобласці)⁶⁴.

Медыятыўнасць дрэва ў першавеснавых абрадах верагодна вынікае з архетыпікі яго як Восі сусвету, Сусветнага дрэва, Сусветнага стаўпа⁶⁵ – канала сувязі «таго» і «гэтага» светаў, па якім, згодна з архаічнымі вераваннямі, ажыццяўляецца перамяшчэнне міфалагічных сутнасцей, на якім запраграмаваны ў тым ліку каляндарныя змены. У кантэксце рэалізацыі падобных міфалагічных асацыяцый можна разглядаць матывы ўшанавання рытуальнага дрэўца ў масленкавых/стрэчаньскіх абрадах «гукання вясны» – «веснаваннях», пашыраных галоўным чынам на Браншчыне і Гомельшчыне⁶⁶. На Тураўшчыне (Гомельская вобласць), у прыватнасці, абрады веснавання ў апошні дзень Масленіцы суправаджаліся хаджэннямі з «ёлачкай» або вакол упрыгожанага дрэва з прыгатаваннем пачастунку і каравая:

⁶¹ В. Новак, *Перспектывы палявой фалькларыстыкі*, [у:] *Комплекснае даследаванне фальклору і этнакультуры Палесся: Матэрыялы II Міжнароднай навуковай фальклорна-этнолінгвістычнай канферэнцыі, г. Мінск, 14–15 красавіка 2005 г.*, Мінск 2005, с. 218.

⁶² А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 113–114; А. Страхов, *Культ хлеба у восточных славян...*, с. 109–115; А. Некрылова, *Круглый год. Русский земледельческий календарь...*, с. 135–137; Т. Агапкина, *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)...*, с. 36.

⁶³ Т. Агапкина, *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян*, Москва 2000, с. 193–194.

⁶⁴ Г. Баргашэвіч, Л. Салавей, *Веснавыя песні...*, с. 509.

⁶⁵ М. Элиаде, *Космос и история...*, с. 154–155.

⁶⁶ Т. Агапкина, *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян...*, с. 20–21.

(...) *І веснавалі хадзілі. Робылі ёлкі, квіткамі украшалі, наверх свечку ставілі, с этыя ёлкой запрагалі і ездзілі по дзерэўне* (Лельчыцкі раён Гомельскай вобласці)⁶⁷; *Весну клічуць... і это ўжэ пост, запусты, і от тогды весну клічуць дзеці... Дзеці беруць масло, сыр, яйцо, выходзяць на ўліцу, ў садзік і это ўсе раскладають под яблынькою, под грушкой; на кусты ленту вешаюць..., а потом за рукі побегуца і кругом поють* (ходзяць вакол дрэва. – У. С.), *а потом это ўсё забіраюць у дом, дома ўжэ п'юць квас з буракоў* (Сталінскі раён Брэсцкай вобласці)⁶⁸. У в. Тонеж Лельчыцкага раёна Гомельскай вобласці ў абрадзе “гукання вясны” адзначаны абход двароў з упрыгожаным дрэўцам: *У самым пачатку вясны, як толькі пачынае таяць снег, дзеці ідуць на які-небудзь узгорак за вёскай і пачынаюць клікаць вясну, чыркаваць, г. зн. пець вяснянку: “Ой, чырачка-пташачка, не залятай далечка...”. Яны ўпрыгожваюць цацкамі і кветкамі невялікую елачку, з якой ходзяць па дварах родзічаў і знаёмых і пяюць “Чырачку”, а таксама новыя сучасныя песні*⁶⁹.

Матывы ўшанавання іпастасі Сусветнага дрэва (адпраўленне рытуалу ля адасобленага дрэва на ўзгорку, ахвяравальныя паднашэнні дрэву, карагоды, абавязковая трапеза ля дрэва і інш.), паяднанія з семантыкай дрэва як локуса пераходу вясны, пераканаўча спалучаюцца ў абрадах сустрэчы вясны з рытуальным дрэўцам на Лельчыччыне (Гомельская вобласць). Паводле запісаў А. Ю. Лозкі (1985 г.), у в. Радзілавічы Лельчыцкага раёна, ходзячы на Масленым тыдні з першымі праталінамі ў лес “гукаць вясну”, дзяўчаты плялі вянкi, упрыгожваючы іх стужкамі, кветкамі, перазімаваўшымі журавінамі; спяваючы веснавыя песні, водзячы карагоды, самы вялікі вянок урачыста ўскладалі або закідвалі на адзінокую грушку ці бярозку, якая стаяла б на ўзгорку. Вакол дрэўца вадзілі карагод з песнямі “Ой, венчэ, мой венчэ”, “Ой, ужэ весна-весняначка”, “Бугай раве – на пашу хочэ”, “Ой, поросці, кропе” і інш. Тут жа пад дрэўцам (!) на праталіне сядалі кругам і елі сыр, масла, кашу, вараныя яйкі; або: выходзілі ў лес з упрыгожанай елачкай, спявалі веснавыя песні; елачку з вянком хавалі ў лесе ад хлопцаў, тья яе шукалі і забіралі сабе вяночак⁷⁰. Выбіраю-

⁶⁷ *Материалы к Полесскому этнолингвистическому атласу. Опыт картографирования...*, с. 36.

⁶⁸ Тамсама, с. 39.

⁶⁹ В. Новак, *Аб сучасных асаблівасцях фальклорна-міфалагічнай спадчыны Гомельскага Полесся (на матэрыяле абраднасці і паэзіі гукання вясны)*..., с. 269.

⁷⁰ А. Лозка, *Гульні, забавы, ігрышчы...*, с. 113–114.

чы для “гукання вясны” і сакавіка якую-небудзь мясіну каля бярозы, з мэтай наблізіць вясну, “каб хутчэй распусцілася бяроза”, у в. Мілашэвічы Лельчыцкага раёна дзяўчаты закідвалі на дрэва вянкi, вадзілі карагоды, звалі вясну, затым імкнуліся пазбіваць свае вянкi; абраная дзяўчына-Вясна, хаваючыся за бярозу, уступала з рытуальнікамі ў песенны дыялог: *Вясна, вясна, што ты вунесла? – А я вунесла старым бабкам па гаршчочку, а малым дзеткам па яечку*⁷¹. Параўн. завітанне дзяўчатамі з мэтай хутчэйшага прыходу вясны бярозак стужкамі і ваджэнне вакол дрэўцаў карагодаў, распальванне вогнішча і скокі праз касцёр, пераклічку *дзвюх грамадак дзяўчат* паміж сабой, песенны дыялог з Вясноўкай як абрадавую адметнасць “гукання вясны” ў в. Глазаўка Буда-Кашалёўскага раёна Гомельскай вобласці⁷².

Актуалізацыя архетыпікі дрэва-Восі сусвету як увасаблення верху-неба і ўласна канала каляндарных зменаў⁷³, магчыма, ляжыць у аснове беларускага вяснянкавага матыву *вясна скацілася па калочку* (ВП, 26–30). Дынаміка іншасветнага руху (“скацілася”) па “калочку” (= дрэве?!) – прыпечку-печы вясны ў матыве, прынамсі, паядноўваецца з семіятызацыяй сыходу зімы, зімовага снежнага покрыва як веснавога распранання зямлі:

Вясна, вясна на калочку,
Не напала на сарочку.
Вясна, вясна на прыпечку,
Не напала на світачку.
Вясна, вясна да й на печы,
Не напала да й на плечы (ВП, 26);

Да ўжо ж вясна скацілася,
Я прасці хвацілася.
Да ўжо ж вясна на калочку,
Я й не прала на сарочку (ВП, 28).

Спалучэнне дрэва і даху хлява ў функцыі локусаў сустрэчы – пераходу вясны можна бачыць, па ўсёй верагоднасці, у абрадзе “гукання вясны” ў нядзелю Масленіцы, запісаным У. М. Сысовым у в. Мілашэвічы Лельчыцкага раёна:

⁷¹ В. Новак, *Аб сучасных асаблівасцях фальклорна-міфалагічнай спадчыны Гомельскага Палесся (на матэрыяле абраднасці і паэзіі гукання вясны)...*, с. 268.

⁷² Тамсама, с. 268.

⁷³ Гл.: Т. Агапкина, А. Топорков, *К проблеме этнографического контекста календарных песен*, [в:] *Славянский и балканский фольклор*, Москва 1986, с. 77–79.

Еты дзень маці варыць кашу, цесто мясіць, пячэ конікі, іх кашой той начыняе, замукі (замкі. – заўвага збіральніка.) такія леп’ш. А мы з дзеўкамі збіраемся, в лес ідом да вырубам ёлку, а ёлкі няма, то хвою. Ёлку нараджаем, цветы вешаем туды, з бумагі цвятоў наробім, нарадзім, капыткоў начапляем. Все ету ёлку бяром і етыя конікі бяром, што маці напічэ з цеста, яйца бяром і ідом, дзе які пянёк вісокі. А як німа пінька, то мы на хлёў лезум і ту ёлку ўстаўляем і співаем:

– Гэй, вясна!	– А я вунесла
Гэй, красна!	Беленького пірожка,
Што ты нам	Краснінько йечко
Проці лета	Не-едалечко-о.
Ву-унесла-а?	Гэй, вясна!..

Пойдум співаты, а хлопцы прыйдуць ды крадуць ёлку, а мы ж не даём. От так співаем, да і танцуем, вкруг ёлкі бегаем, да шымаем со хлёва до долу, рогочам. Так гулялі одзін дзень гэты перад постом⁷⁴.

Элементы ўпрыгожвання дрэўца, а таксама памяшчэнне на яго печаных з цеста, начыненых кашай “конікаў”, – усё гэта сведчыць, хутчэй за ўсё, аб ушанаванні ў абрадзе паставы Сусветнага дрэва, на якім у памежны каляндарны час адбываецца зараджэнне (гл. сімваліку кашы (!)) новай структуры – вясны, ажыццяўляецца яе пераход з інша-свету.

Выразнікам памежна-пераходнай міфасемантыкі ў традыцыі “гукання вясны” выступае семіятычны тэкст узроставай ініцыяльна-пасвячальных рытуалаў дзяўчат.

На ініцыяльна-дзявочыя элементы ў рытуалах “гукання вясны” звярнуў у свой час увагу М. В. Доўнар-Запольскі. У *Мазырскім павеце*, – пісаў этнограф, – *захавайся яшчэ звычай “клікаць вясну”.* Дзяўчаты і жанчыны збіраюцца на вуліцы і дзе-небудзь пад плотам спяваюць песні, што і называецца “клікаць вясну”. З’яўленне мужчыны прымушае іх адразу пераходзіць на іншае, менш прыкметнае месца, дзе зноў працягваюць спяваць. *Жартаўнікі-хлопцы паспяваюць такім чынам перагнаць іх з канца ў канец вёскі не адзін раз*⁷⁵. Выключна жаночы характар “гуканняў вясны” пацвярджае паведамленне карэспандэнта П. В. Шэйна з Гомельскага павета аб тым, што хлопцы, у той час як дзяўчаты, сабраўшыся ў гурты, на ўзвышшах спявалі заклічкі, з дудкамі і гармонікамі ўвесь час пераходзілі ад ад-

⁷⁴ У. Сысоў, *З крыніц спрадвечных*, Мінск 1997, с. 78.

⁷⁵ А. Гурскі, А. Ліс, *Земляробчы каляндар: Абрады і звычай...*, с. 352.

ной групы дзяўчат да другой⁷⁶, самі будучы, такім чынам, па сутнасці выключанымі з рытуальнага поля. Падобныя “гуканні вясны” знаходзяць паралелі ў ініцыяльна-пасвячальных першавеснавых абрадах паўднёвых славян, прынамсі, у балгарскіх дзявочых звычаях лазаравання (*лазаруване*), баенеца (*боенец*) і да т. п., якія спраўляліся ад дня Сарака мучанікаў да Вербнай нядзелі, пераважна ў Лазараву суботу⁷⁷.

Дзявочыя ініцыяльна-пасвячальныя “гуканні вясны”, найверагодней, з’яўляюцца алюзіямі прымеркаваных да перыяду Благавешчання архаічных ініцыяльных рытуалаў прыняцця ў матрыярхальную раннеродавую абшчыну маладых жанчын-парадзіх (гл. выключанасць з рытуалу хлопцаў-мужчын, матывы барацьбы рытуальніц з хлопцамі і да т. п.). У даследаваннях па гісторыі народнага календара сцвярджаецца, што 9 і 25 сакавіка ў эпоху мезаліту славяне святкавалі дні ўшанавання Лады, як жаночага боства, а дзень Лады 9 сакавіка быў святам амазонак-парадзіх. Жаночыя саюзы амазонак – рэалія суперніцтва сацыяльных груп жанчын і мужчын пры пераходзе ад матрыярхату да патрыярхату⁷⁸.

У сувязі з вышэйсказаным звяртае на сябе таксама ўвагу звычай беларусаў спраўляць Ляльнік, апісаны А. К. Кіркора⁷⁹. Ладзячыся 22 красавіка – напярэдадні Юр’я ў гонар боства вясны Лялі-Лёлі і па сутнасці завяршаючы, такім чынам, абрадава-песенную дзею “гукання вясны”, Ляльнік, з аднаго боку, утрымлівае натурфіласофска-пантэістычныя функцыяльна-заклікальныя элементы, звязаныя з ушанаваннем язычніцкага боства: “дзяўчаты збіраюцца з усёй вёскі на прас торным лузе”; Лялю-Вясну садзяць на падрыхтаваным узвышэнні на зялёным дзёрне; узяўшыся за рукі, дзяўчаты *акружаюць Лялю ка рагодам* і спяваюць заклічкі, – гэта і ёсць, па заўвазе А. К. Кірора, уласна закліканне вясны. З другога боку, у абрадзе нельга не бачыць і яўных адзнак дзявочых ініцыяльна-пасвячальных звычаяў: дзея трактуецца як выключна дзявочая; на Лялю са свайго асяроддзя дзяўчаты абіраюць абавязкова *самую прыгожую, надзяюць на яе бе-*

⁷⁶ П. Шейн, *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края*, т. 1. ч. 1..., с. 125.

⁷⁷ *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – нач. XX в.: Весенние праздники...*, с. 284–286.

⁷⁸ В. Власов, *Формирование календаря славян. Ранний период*, [в:] *Календарь в культуре народов мира*, Москва 1993, с. 114, 117.

⁷⁹ А. Киркор, *Следы язычества в празднествах, обрядах и песнях*, [в:] *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье: Репринтное воспроизведение издания 1882 г.*, Минск 1993, с. 258–259.

люю кашулю, шыю, рукі і стан упрыгожваюць зелянінай, на галаву ўскладаюць вянок з веснавых кветак (параўн. з выбарамі і ўборам персанажа дзяўчыны-“ваяводы” (войвода) ў балгарскіх лазараваннях дзяўчат⁸⁰); перад Ляляй кладуць зялёныя вянкi, хлеб, малако, яйкі, масла, сыр, смятану (магчыма, дзявочая ініцыяльная ахвяра (!) выбранніцы (= Вясне ці яе дачцы)); Ляля-вясна дорыць дзяўчатам вянкi і частуе (магчыма, гэта рытуальнае маркіраванне новага сацыяльнага статусу дзяўчат); *вянкi і травы, якія былі на Лялі, захоўваюцца ўвесь год да наступнага Ляльніка* (відаць, як знакі-атрыбуты новага сацыяльнага статусу дзяўчыны). Ініцыяльна-пасвячальныя рысы Ляльніка, наогул, выяўляюць тоеснасць семантызацыі персанажаў Вясны і яе дачкі Вясняначкі як міфічных апякунак дзяўчат-рытуальніц, што клапоцяцца аб выдачы апошніх замуж аналагічна Купалінцы і яе дачцы⁸¹.

У пазнейшы (ўласна земляробчы) час дзявочая ініцыяльна-пасвячальная зададзенасць падобных “гуканняў” ускладнялася характэрнай для містэрыі сустрэчы вясны міфапаэтыкай пабуджэння прыроды і соцыуму да веснавога пераўтварэння. Каларытнае спалучэнне першаснай ініцыяльна-пасвячальнай семантыкі з пазнейшай заклікальна-прадукавальнай магіяй рытуалу можна назіраць у звычайі сустрэчы вясны «за уніяцкіх часоў», запісаным А. Я. Багдановічам у былым Барысаўскім павеце: у адзін са святочных дзён увесну, пад вечар моладзь збіралася на полі, вызначаным пад ярыну; раскладалі кастры, запрашалі музыку-дудара і пачыналі выбіраць з дзяўчат «Вясноўку» (у выбарах прымалі ўдзел і хлопцы); абранніца мусіла быць прыгожай і працавітай; яе прыбіралі ў вянок з веснавых траў і кветак і садзілі на «смык», засланы зверху плавуном; у барану ўпрагаліся хлопцы і вазілі Вясноўку па полі вакол агнёў, пры гэтым дзяўчаты спявалі пад дуду заклічкі; тут жа ля кастра ладзіліся танкі, карагоды: моладзь, пабраўшыся за рукі, кружылася вакол Вясноўкі, што сядзела на баране; пасля ладзіліся звычайныя танцы, у якіх прымала ўдзел ужо і Вясноўка⁸². На знітаванасць матываў узростава-шлюбных

⁸⁰ *Календарныя обычаі і абрады в странах зарубешной Европы, конец XIX – нач. XX в.: Весенние праздники...*, с. 283, 285–286.

⁸¹ А. Ліс, А. Гурскі, В. Шарая, У. Сівіцкі, *Календарна-абрадавая паэзія*, Мінск 2001, с. 198.

⁸² А. Богдановіч, *Пережитки древнего мирозерцания у белорусов...*, с. 105–106. Параўн.: у в. Старое Сяло Веткаўскага раёна Гомельскай вобласці падчас абраду “гукання вясны” выбіралі прыгожую дзяўчыну, якая сімвалізавала вясну, і вадзілі вакол яе карагоды, выконвалі песню “Ты, чырвоная каліна, ах і што цябе зламiла” (В. Новак, *Перспектывы палывой фалькларыстыкі...*, с. 218).

ініцыяцый з прадукавальнай земляробчай магіяй у абрадзе паказваюць наступныя камсаненты: наяўнасць якасцей прыгажосці і працавітасці для абранніцы на Вясноўку, выкарыстанне ва ўбранні Вясноўкі першавеснавай зеляніны (вянок з траў і кветак), цяганне Вясноўкі па полі вакол агнёў на баране, карагоды, танкі.

Памежна-пераходная міфасемантыка ў абрадава-песенным комплексе “гукання вясны” звязана з архаічным канцэптам памірання і ўваскрашэння прыроды, на што ўказвае статычна-дынамічны кантакт рытуальнікаў з “пустой” зямлёй. Сядзенне рытуальнікаў на зямлі на падцеленай саломе, на сене, на “подзе” (месцы, дзе раней стаяў стог) або проста на прагрэтых сонцам праталінах (сімволіка аджыўшай расліннасці / пустой зямлі), карэлюючы з пашыранымі матывамі вяснянак аб веснавым збядненні (вясна ўсё “вымела”, “з карабкаў жыта вытрасла”, “з пуні сена вынесла”, прынесла “бясхлебіцу”, “бяссоліцу”, “адну свірэпіцу” і інш. (гл.: ВП, 67–70)), у сувязі з магікай заклікання хлебнага дастатку ў гумнах, хлявах, пунях, ля лазняў, стагоў саломы, на гародзе і інш. актуалізуе вельмі значную ў міфах пра паміраючае і ўваскрасаючае боства паэтыку заняпаду і чакаемага затым узнаўлення сіл прыроды. Адзначаючы глыбокую міфалагічнасць усходнеславянскіх вяснянаквых спеваў, Т. А. Агапкіна заўважае, што асноўныя матывы заклічак (“зімовае сядзенне вясняначкі”, “зімовае збядненне”, “прыход вясны”, “дары і прынашэнні” і інш.), узятыя ў сукупнасці, складаюцца ў адносна цэльны канцэпт, які тыпалагічна можа быць супастаўлены з міфалагемай аб паміраючых і ўваскрасаючых боствах, актуальнай у фальклоры пераходных каляндарных перыядаў⁸³.

Такім чынам, функцыянальная міфасемантыка каляндарнага пераходу ў абрадава-песенным комплексе “гукання вясны” прадстаўлена ў беларусаў дастаткова разгорнута, шматаспектна і дэталізавана. Звяртае на сябе ўвагу пры гэтым падкрэсленая комплекснасць яе ўвааблення, узаемадапаўняльная рэалізацыя ў дзехах “гукання” ў кантэксце памежна-пераходнай скіраванасці рознаўзроўневых міфапаэтычных пластоў: абрадава-песенны комплекс павінен быў забяспечыць прыход вясны, яе стабілізацыю ў сацыякультурнай прасторы і часе, закласці асновы спрыяльнага земляробчага года, шчасця асобы, дабрабыту сям’і, роду.

⁸³ Т. Агапкина, *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян...*, с. 278.

ЛІТАРАТУРА

- Агапкина Т., *Звуковой образ времени и ритуала (на материале весенней обрядности славян)*, [в:] *Мир звучащий и молчащий: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян*, Москва 1999.
- Агапкина Т., *Концепт движения в обрядовой мифологии славян (на материале весеннего календарного цикла)*, [в:] *Концепт движения в языке и культуре*, Москва 1996.
- Агапкина Т., *Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл*, Москва 2002.
- Агапкина Т., *Этнографические связи календарных песен. Встреча весны в обрядах и фольклоре восточных славян*, Москва 2000.
- Агапкина Т., Топорков А., *К проблеме этнографического контекста календарных песен*, [в:] *Славянский и балканский фольклор*, Москва 1986.
- Аничков Е., *Весенняя обрядовая песня на Западе и у славян*, ч. 1: *От обряда к песне*, Санкт-Петербург 1903.
- Барташэвіч Г., *Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя*, Мінск 1985.
- Барташэвіч Г., Салавей Л., *Веснавыя песні*, Мінск 1979.
- Богданович А., *Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк*, Гродна 1895.
- Варфаламеева Т., *Традиційная мастацкая культура беларусаў*, т. 1: *Магілёўскае Падняпроўе*, Мінск 2001.
- Власов В., *Формирование календаря славян. Ранний период*, [в:] *Календарь в культуре народов мира*, Москва 1993.
- Гурскі А., Ліс А., *Земляробчы календар: Абрады і звычай*, Мінск 1990.
- Зеленин Д., *Восточнославянская этнография*, Москва 1991.
- Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, конец XIX – нач. XX в.: Весенние праздники*, Москва 1977.
- Киркор А., *Следы язычества в празднествах, обрядах и песнях*, [в:] *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении: Литовское и Белорусское Полесье: Репринтное воспроизведение издания 1882 г.*, Минск 1993.
- Криничная Н., *Русская народная мифологическая проза: Истоки и полисемантизм образов. Т. 1: Былички, бывальщины, легенды, поверья о душах-«хозяевах»*, Санкт-Петербург 2001.
- Ліс А., *Паэзія беларускага земляробчага календара*, Мінск 1992.
- Ліс А., А. Гурскі, В. Шарая, У. Сівіцкі, *Календарна-абрадавая паэзія*, Мінск 2001.

- Лозка А., *Гульні, забавы, ігрышчы. 2-е выд.*, Мінск 1996.
- Мажэйка З., Варфаламеева Т., *Песні Беларускага Падняпроўя*, Мінск 1999.
- Матэрыялы к Полесскому этнолингвистическому атласу. Опыт картографирования*, [в:] *Славянский и балканский фольклор*, Москва 1986.
- Некрылова А., *Круглый год. Русский земледельческий календарь*, Москва 1991.
- Новак В., *Аб сучасных асаблівасцях фальклорна-міфалагічнай спадчыны Гомельскага Палесся (на матэрыяле абраднасці і паззіі гукання вясны)*, [у:] *Гісторыя, культуралогія, мастацтвазнаўства: Матэрыялы III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый”*, г. Мінск, 21–25 мая, 4–7 снежня 2000 г., Мінск 2001.
- Новак В., *Каляндарна-абрадавая паззія Гомельшчыны (да праблемы лакальнага, рэгіянальнага, агульнанацыянальнага ў фальклору)*, Гомель 2001.
- Новак В., *Перспектывы палявой фалькларыстыкі*, [у:] *Комплекснае даследаванне фальклору і этнакультуры Палесся: Матэрыялы II Міжнароднай навуковай фальклорна-этналінгвістычнай канферэнцыі*, г. Мінск, 14–15 красавіка 2005 г., Мінск 2005.
- Пашина О., «Борона», [в:] *Мир звучащий и молчащий: Семиотика звука и речи в традиционной культуре славян*, Москва 1999.
- Романов Е., *Белорусский сборник. Вып. 8. Быт белоруса*, Вильна 1912.
- Рыбаков Б., *Язычество древних славян*, Москва 1981.
- Сержпутоўскі А., *Прымхі і забавоны беларусаў-палешукоў*, Мінск 1998.
- Сівіцкі У., *Благовешчанне ў народным ранневеснавым календары беларусаў*, “Роднае слова” 2016, № 5, с. 77–80.
- Сівіцкі У., *Традыцыя гукання вясны ў беларусаў: міфасемантыка сезонна-каляндарнай змены*, [у:] *Беларускі фальклор: Матэрыялы і даследаванні. Зборнік навуковых прац. Вып. 2*, Мінск 2015, с. 7–31.
- Сівіцкі У., *Функцыянальная семантыка Грамніц у ранневеснавым народным календары беларусаў (пачатак)*, “Роднае слова” 2016, № 3, с. 72–75.
- Сівіцкі У., *Функцыянальная семантыка Грамніц у ранневеснавым народным календары беларусаў (заканчэнне)*, “Роднае слова” 2016, № 4, с. 79–81.
- Страхов А., *Культ хлеба у восточных славян*, München 1991.
- Сысоў У., *3 крыніц спрадвечных*, Мінск 1997.
- Шейн П., *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. Т. 1. Ч. 1*, Санкт-Петербург 1887.
- Штэйнер І., Новак В., *Фальклорна-этнаграфічная і літаратурная спадчына Рэчыцкага раёна*, Мінск 2002.
- Элиаде М., *Космос и история*, Москва 1987.

STRESZCZENIE

OBRZĘDOWO-PIEŚNIOWY ZWYCZAJ „HUKANNIA WIASNY”
W BIAŁORUSKIM FOLKLORZE:
MITYCZNA SEMANTYKA ZMIAN KALENDARZOWYCH

Mityczna semantyka kalendarzowego „przechodzenia” w ludowej tradycji o nazwie „hukannia wiasny” pokazuje przede wszystkim słoneczny kod misterium, mityczno-poetycką walkę ciemności ze światłem. Otwartość, wielopłaszczyznowość i precyzja realizacji mitycznej semantyki nakładają na uczestników obrzędu obowiązek wyjścia na spotkanie wiosnie. Mityczna semantyka „hukannia wiasny” jest związana z semantyką dziewczęcych rytuałów związanych z dorastaniem oraz wyobrażeniem o umieraniu i wskrzeszaniu przyrody.

Słowa kluczowe: wczesnowiosenny kalendarzowo-obrzędowy folklor, ludowa tradycja, zwyczaj „hukannia wiasny”, mitologiczna semantyka kalendarzowego „przechodzenia”, poetyka mityczna.

SUMMARY

RITUAL-SONG SET OF “GUKANNYA VYASNY” IN BELARUSIAN FOLKLORE:
THE MYTHOLOGICAL SEMANTICS OF THE CALENDAR TRANSITION

Mythological semantics of the calendar transition in the folk tradition defined as “gukannya vyasny” reveals light code of mystery, poetic mythological story of the struggle of darkness and light. Multi-faceted, detailed representation of mythological semantics gives an imperative for participants of the ritual to welcome spring in another world. Mythological semantics in the acts of “gukannya vyasny” is connected with the semantics of girls’ rituals of growing-up, and with the concept of dying and resurrected nature.

Key words: early spring calendar-ceremonial folklore, folk tradition, ritual-song set of “gukannya vyasny”, mythological semantics of the calendar transition, mythological poetics.